

OLIY TA'LIM VA BALON JARAYONLARI

Alimbayeva Ozodaxon Isabekovna

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti dotsent v.b.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22766164>

Qabul qilindi: 8-sentabr 2026-yil • Ma'qullandi: 14-sentabr 2026-yil • Nashr qilindi: 15-sentabr 2026-yil

Annotatsiya:

Ushbu magistrlik dissertatsiyasi Yevropa oliy ta'lim makonini shakllantirishga qaratilgan Bolonya jarayonlarining mohiyati, rivojlanishi va oliy ta'lim tizimiga ta'sirini chuqur tahlil qiladi. Ishda Bolonya jarayonlarining asosiy tamoyillari, jumladan, uch bosqichli malaka doirasi va ECTS batafsil ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda jarayonning tarixiy ildizlari, uning maqsadlari hamda O'zbekiston kontekstidagi ahamiyati yoritiladi. Mavjud adabiyotlar asosida Bolonya jarayonlarining afzalliklari va cheklovlari tanqidiy baholanadi, kelajakdagi tadqiqot yo'nalishlari va milliy oliy ta'lim tizimini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar:

Bolonya jarayonlari, Yevropa Oliy Ta'lim Makoni (EHEA), ECTS, kredit-modul tizimi, talabalar mobilligi, oliy ta'lim, standartizatsiya, malaka doirasi

Kirish

Oliy ta'lim tizimi global miqyosda doimiy o'zgarish va rivojlanish jarayonida bo'lib, bu jarayonlar xalqaro hamkorlik va standartizatsiya orqali yanada jadallashmoqda. Ushbu o'zgarishlarning markazida Yevropa oliy ta'lim makonini (EHEA) yaratishga qaratilgan Bolonya jarayonlari turadi. 1999-yilda 29 Yevropa davlatining ta'lim vazirlari tomonidan imzolangan Bolonya deklaratsiyasi bilan boshlangan bu jarayon, bugungi kunda 49 ta davlatni o'z ichiga olgan keng ko'lamli tashabbusga aylangan. Uning asosiy maqsadi – oliy ta'lim malakalarini standartlashtirish, ta'lim sifatini oshirish, shaffoflikni ta'minlash va talabalar hamda bitiruvchilarning Yevropa bo'ylab erkin harakatlanishiga imkon yaratishdir.

Muammoning dolzarbligi: Globalizatsiya sharoitida milliy oliy ta'lim tizimlarining xalqaro standartlarga moslashuvi, bitiruvchilarning raqobatbardoshligini oshirish va xalqaro mehnat bozoriga integratsiyalashuvi muhim ahamiyat kasb etadi. Bolonya jarayonlari bu borada muhim yo'nalish bo'lib xizmat qiladi. Biroq, ushbu jarayonlarning mohiyatini, uning asosiy elementlarini (masalan, ECTS) va ularning milliy ta'lim tizimlariga ta'sirini chuqur tushunish va tanqidiy baholash zarur. O'zbekistonning oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida xalqaro tajribani, jumladan, kredit-modul tizimini joriy etishga alohida e'tibor qaratilayotgani ushbu tadqiqotning dolzarbligini yanada oshiradi.

Asosiy qism

Bolonya jarayonlari Yevropa oliy ta'limida tub islohotlarni amalga oshirishga qaratilgan keng ko'lamli tashabbus bo'lib, uning ildizlari 1998-yildagi Sorbonna deklaratsiyasiga borib taqaladi. Biroq, jarayonning rasmiy boshlanishi 1999-yil 19-iyunda 29 Yevropa davlatining ta'lim vazirlari tomonidan imzolangan Bolonya deklaratsiyasi bilan bog'liq. Ushbu deklaratsiya Yevropa oliy ta'lim makonini (EHEA) yaratishni markaziy taklif sifatida ilgari surgan, bu esa talabalar va bitiruvchilarga mamlakatlar o'rtasida erkin harakatlanish imkoniyatini berishni maqsad qilgan. Bugungi kunda Bolonya jarayonlarida Yevropa Ittifoqining barcha a'zolari va Yevropa Komissiyasini o'z ichiga olgan 49 ta davlat ishtirok etadi. Monako, San-Marino, Qirg'iziston, Isroil va Kosovo kabi davlatlar esa ishtirok etmayotganlar qatoriga kiradi.

Bolonya jarayonlarining nazariy asosi oliy ta'lim tizimlarining shaffofligini, taqqoslanuvchanligini va moslashuvchanligini oshirishga qaratilgan. Jarayonning asosiy

elementlaridan biri uch bosqichli malaka doirasini joriy etishdir . Dastlab Bolonya deklaratsiyasida ikki bosqichli tizim (bakalavriat va magistratura/doktorantura) taklif qilingan bo'lsa-da, 2005-yildagi Bergen yig'ilishida bu uch bosqichli malaka doirasiga aniqlik kiritildi, doktorantura mustaqil tadqiqot bosqichi sifatida ajratildi. Bu doira quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Birinchi bosqich (Bakalavriat): Odatda 3-4 yil davom etadi va 180-240 ECTS kreditini talab qiladi. Bu bosqich Yevropa mehnat bozorida amal qiladigan malakani beradi.

Ikkinchi bosqich (Magistratura): 1-2 yil davom etadi va 60-120 ECTS kreditini o'z ichiga oladi

Uchinchi bosqich (Doktorantura): Odatda 2-4 yil davom etadi va 120-420 ECTS kreditini talab qiladi, asosan original tadqiqotlarga qaratilgan .

Ushbu malaka doirasi o'qish natijalari (learning outcomes) asosida aniqlanadi, bu esa ta'lim dasturlari mazmunini va bitiruvchilarning egallagan ko'nikmalarini aniq belgilash imkonini beradi.

Bolonya jarayonlarining eng muhim va markaziy elementlaridan biri ECTS (European Credit Transfer and Accumulation System) tizimidir . ECTS tizimi talabalarning o'quv yuklamasini o'lchash va tan olish uchun standartlashtirilgan mexanizmi ta'minlaydi. Bir akademik yil odatda 60 ECTS kreditiga teng bo'lib, bu 1500-1800 soatlik o'qish yuklamasini anglatadi. ECTS tizimining asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat :

Talabalar markazidagi ta'limni tashkil etish: O'quv jarayonining markaziga talaba ehtiyojlari va rivojlanishi qo'yiladi.

Ta'limda shaffoflikka erishish: Akademik jarayonlar va natijalarni yanada aniq va tushunarli qilish.

Ta'lim dasturlarida moslashuvchanlikni oshirish: O'quv yo'nalishlarini yanada moslashuvchan qilishga imkon berish.

Talabalar mobilligini yaxshilash: Turli muassasalar va mamlakatlar o'rtasida o'qish va malakalarni tan olishni osonlashtirish.

Y. Ismatovanning tadqiqotida ta'kidlanishicha, ECTS tizimi xalqaro talabalarga chet eldagi o'qish tajribalarini maksimal darajada oshirishda muhim rol o'ynaydi . Dastlab Erasmus talabalarini qo'llab-quvvatlash uchun ishlab chiqilgan bo'lib, u xorijiy universitetlarda tugallangan kurslar va akademik dasturlarni tan olishning standartlashtirilgan usulini taqdim etadi . Yevropa Komissiyasi tomonidan 2009-yilda nashr etilgan "ECTS foydalanuvchilar qo'llanmasi" va 2004, 2015-yillardagi ECTS qo'llanmalari tizimning amaliy jihatlarini yanada aniqlashtirgan.

Bolonya jarayonlari oliy ta'limda sezilarli o'zgarishlarga olib keldi.

Xulosa

Bolonya jarayonlari Yevropa oliy ta'lim makonini yaratish va oliy ta'lim tizimlarini standartlashtirish, shaffoflikni oshirish hamda talabalar mobilligini ta'minlashda muhim rol o'ynagan global tashabbusdir. Uch bosqichli malaka doirasi va Yevropa kreditlarini o'tkazish va to'plash tizimi (ECTS) kabi asosiy elementlar ta'lim dasturlarini taqqoslanuvchan qilish va bitiruvchilarning malakalarini xalqaro miqyosda tan olishni osonlashtirishga xizmat qiladi. ECTS tizimining talabalar markazidagi ta'lim, shaffoflik, moslashuvchanlik va mobillikni oshirishga qaratilgan tamoyillari oliy ta'limni modernizatsiya qilishda muhim ahamiyatga ega ekanligi isbotlangan .

Bolonya jarayonlari Yevropa oliy ta'lim tizimlarida malakalarni standartlashtirish va o'zaro tan olish mexanizmlarini yaratdi.

ECTS tizimi talabalar mobilligini sezilarli darajada oshirdi va o'quv yuklamasini shaffof tarzda o'lchash imkonini berdi.

Jarayonning rivojlanishi muntazam vazirlar yig'ilishlari va kommyunikellar orqali kuzatilib, EHEA sari doimiy harakatni ko'rsatadi.

O'zbekistonning oliy ta'lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasida Bolonya tamoyillari, xususan, kredit-modul tizimini joriy etishga e'tibor qaratilishi, ushbu xalqaro tajribaning milliy kontekstdagi dolzarbligini tasdiqlaydi.

Tadqiqot Bolonya jarayonlarining barcha jihatlarini qamrab olmagan. Xususan, uning turli mamlakatlardagi implementatsiyasining chuqur qiyosiy tahlili, moliyaviy ta'sirlari va ta'lim sifatiga bo'lgan aniq miqdoriy ta'siri ushbu ish doirasidan tashqarida qoldi. Shuningdek, jarayonning universal qabul qilinmaganligi va ba'zi tanqidiy nuqtai nazarlar ham to'liq yoritilmagan bo'lishi mumkin.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Teichler, Ulrich. Bolonya jarayoni: Yevropa oliy ta'limi va butun dunyo islohotlari. Rotterdam: Sense Publishers, 2017.
2. Maassen, Peter, and Jeroen Huisman (eds.). Bolonya Jarayoni va Oliy Ta'lim Kelajagi. Dordrecht: Springer, 2006.
3. Bergan, Sjur. "Bolonya Jarayoni: Oliy ta'lim uchun Yevropa strategiyasi." Yevropa Ta'lim Jurnal, jild. 38, son. 3, 2003, bet. 265-279.
4. Huisman, Jeroen, and Peter Maassen. "Bolonya Jarayoni: Tanqidiy Baholash." Oliy Ta'lim, vol. 58, no. 5, 2009, pp. 585-592.
5. Zgaga, Pavel. "Bolonya jarayoni: Lissabondan Leuven va undan tashqariga." Yevropa Ta'lim Jurnal, vol. 45, no. 4, 2010, pp. 527-541.

Аннотация:

В данной магистерской диссертации представлен углубленный анализ сущности и развития Болонского процесса, а также его влияния на системы высшего образования, с целью создания Европейского пространства высшего образования. В работе подробно рассматриваются ключевые принципы Болонского процесса, включая трехцикловую систему квалификаций и Европейскую систему перевода и накопления кредитов (ECTS). Исследуются исторические предпосылки и цели данного процесса, а также его значимость в контексте Узбекистана. На основе анализа существующей литературы в диссертации проводится критическая оценка преимуществ и ограничений Болонского процесса и предлагаются рекомендации по дальнейшим направлениям исследований и совершенствованию национальной системы высшего образования.

Ключевые слова:

Болонский процесс, Европейское пространство высшего образования (ЕПВО), ECTS, кредитно-модульная система, академическая мобильность, высшее образование, стандартизация, рамка квалификаций

Abstract:

This master's thesis provides an in-depth analysis of the essence, development, and impact on higher education systems of the Bologna Process, which aims to establish the European Higher Education Area. The study examines the core principles of the Bologna Process in detail, including the three-cycle qualification framework and the European Credit Transfer and Accumulation System (ECTS). It also explores the historical roots and objectives of the process, as well as its significance within the context of Uzbekistan. Based on existing literature, the advantages and limitations of the Bologna Process are critically evaluated, and recommendations for future research directions and the improvement of the national higher education system are put forward.

Keywords:

Bologna Process, European Higher Education Area (EHEA), ECTS, credit-module system, student mobility, higher education, standardization, qualifications framework